

SAKURA. DICCIONARIO DE CULTURA XAPONESA

Alba Quintairos-Soliño

Universidade de Vigo

Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades

alba.quintairos.solino@uvigo.gal

<https://orcid.org/0000-0003-0064-1695>

FLATH, James; ORENGA, Ana; RUBIO, Carlos & UEDA, Hiroto. *Sakura. Diccionario de cultura japonesa*. Gijón: Satori, 2016.

No panorama editorial español, o xaponés é a cuarta lingua máis traducida tras o inglés, o francés e o castelán e, só entre 2017 e 2018, a porcentaxe de obras traducidas dende o xaponés aumentou en España un 40,6 % (Ministerio de Cultura e Deporte, 2019, p. 25-26, 82). Non obstante, a bibliografía académica do eido da niponoloxía dispoñible tanto en español como nas linguas cooficiais é escasa, especialmente se está directamente relacionada coa tradutoloxía (Quintairos-Soliño, 2017, p. 25). A carencia destes recursos bibliográficos dificulta o labor de tradutoras e tradutores, que se basean neles para orientar e xustificar as súas decisións.

Por outra banda, de acordo con Pym (1999), toda tradución implica o contacto entre, polo menos, dúas culturas e, polo tanto, analizar unha tradución supón estudar como as culturas se relacionan entre si. En consecuencia, a tradución é mediación cultural e quen traduce ten que moverse «da cultura orixe á cultura meta, optando por aquilo que considere axeitado para alcanzar o obxectivo da tradución»¹ (Al-Hassan, 2013, p. 97). Por conseguinte, non só é indispensable contar con obras que orienten as decisións tradutolóxicas en xeral, senón que tamén xorde a necesidade dunha bibliografía especializada na tradución de referentes culturais.

Neste contexto, en 2016 publicouse *Sakura. Diccionario de cultura japonesa*, o primeiro dicionario de cultura xaponesa en español. Como se indica na propia obra, os seus autores son James Flath, especialista en literatura en lingua inglesa contemporánea e profesor da Universidade Complutense de Madrid; Ana Orensa, correctora editorial, colaboradora do Instituto Cervantes e informante do *Diccionari Hongarès-Català* da editorial Enciclopedia Catalana (1996); Carlos Rubio, tradutor e divulgador da literatura xaponesa, lexicógrafo que traballou no *Nuevo diccionario español-japonés* e no *Diccionario Crown Japonés-Español*, así como colaborador da Fundación Japón e de Casa Asia

---

¹ Tradución propia.

en Madrid; e Hiroto Ueda, profesor de español na Universidade de Toquio e membro correspondente estranxeiro da Real Academia Española. A este equipo multidisciplinar hai que engadir máis de 180 informantes de diversas especialidades, como os tradutores Marc Bernabé e Verónica Calafell, o niponólogo Alfonso Falero ou Naoko Maruyama e Chizuko Tomono, especialistas do Museo Metropolitano Edo-Toquio. A variedade de expertos que participaron na elaboración deste dicionario, dende lingüistas ata historiadores, parece garantir *a priori* a fiabilidade das definicións propostas.

A estrutura da obra está ben definida, o que facilita a súa consulta. Tras un prólogo de Masashi Mizukami, embaixador de Xapón en España, e outro de Gonzalo de Benito, embaixador de España no Xapón², inclúese unha introdución onde se especifican as motivacións para a creación do dicionario, así como os agradecementos aos informantes e a constatación do obxectivo fundamental que se persegue con esta obra:

Tender unha fermosa ponte entre dous universos culturais tan salientablemente diversos entre si, unha ponte tanto máis necesaria canto máis nos adentramos na era da globalización e máis se intensifican os intercambios internacionais³ (Flath et al., 2016, p. 14).

A continuación, preséntanse os criterios de selección dos termos que conforman este dicionario: 1) a representatividade do que se considera xaponés «a xuízo do estranxeiro preceptor da realidade cultural do Xapón»; 2) o equilibrio entre a frecuencia de uso e a dispersión léxica «nunha variedade de ámbitos temáticos»; e 3) a extensión limitada da obra, que se viu reducida de 6000 a 3400 lemas por razóns funcionais.

Tras presentar os criterios de selección, enuméranse os criterios de presentación e as advertencias de uso. Quizais este sexa o apartado máis relevante para a tradución despois do propio dicionario; nel, xunto ás diversas xustificacións da metodoloxía de presentación (p. ex.: estrutura das entradas léxicas; uso da cursiva, dos signos ortotográficos de uso específico ou das abreviaturas), achégase unha teoría valiosa para orientar decisións tradutolóxicas referentes á romanización (elección do sistema de transcripción), á separación das palabras⁴ e ao uso de maiúsculas, aspectos que poden xerar dúbidas á hora de empregar estratexias de tradución como a estranxeirización dos referentes culturais.

Despois de incluír unha listaxe coas fontes bibliográficas empregadas, preséntase o dicionario: os termos aparecen, como é habitual, en

---

2 Embaixadores do Xapón en España e de España no Xapón, respectivamente, no momento no que se editou o dicionario (novembro de 2016).

3 Tradución propia.

4 No xaponés escrito non existe a separación de palabras, «sendo tan só a puntuación [...] a única ocasión para deixar espazos en branco nun texto» (Flath et al., 2016, p. 22).

orde alfabética, seguidos da súa escritura orixinal en *kana*⁵ e en *kanji*⁶, dunha abreviatura que indica o ámbito léxico do artigo, do xénero do lema, así como da definición en español e en inglés. Así mesmo, as definicións poden referir a outros lemas, que aparecen entre corchetes ou destacados en letra grosa, e nalgúns casos tamén se engade un exemplo de uso do termo ou información adicional que achega matices útiles para a comprensión do referente cultural.

O último apartado da obra é un índice léxico por temas. Nel recóllense todos os termos que aparecen no libro e clasifícanse segundo a súa temática (p. ex.: arte, deportes, historia, transporte, etc.), acompañados do número de páxina onde aparecen.

Malia ser un dicionario dirixido a especialistas de todos os eidos, pode considerarse unha obra de referencia no ámbito da tradutoloxía. O dicionario recolle termos dunha ampla variedade temática e presenta as definicións en formato bilingüe (español e inglés), o que o converte nunha referencia básica tamén no eido da tradución ponte do xaponés ao español a través do inglés.

Non obstante, e sen deixar de destacar a valía dunha obra destas características, é preciso sinalar algunhas inconsistencias que poderían solucionarse en futuras edicións. En primeiro lugar, como indicábamos anteriormente, hai lemas nos que se inclúen información adicional ou exemplos de uso dos termos. Porén, e malia que as definicións si están traducidas, estas indicacións non se engadiron en inglés, o que supón unha eiva para os lectores anglófonos. Como exemplo, seleccionamos o lema do referente cultural *kanmi* (Flath et al., 2016, p. 129):

kanmi かんみ ~ 甘味 → (co) /el/ Dulzor, uno de los cinco sabores básicos de la comida japonesa. | Sweetness, one of the five basic flavours in Japanese cuisine. // Los otros cuatro sabores básicos son salado, ácido, amargo y “sabroso” (*umami*). Para los chinos, en cambio, el quinto es el picante.

Como pode comprobarse, os usuarios non hispanofalantes non teñen garantido o acceso a unha información que se engadiu por considerarse importante para a comprensión da definición.

O mesmo ocorre cos exemplos de uso, que, ademais de non estar traducidos ao inglés, non se engadiron de forma consistente, senón que a súa presenza parece ser aleatoria. Por exemplo, mentres que o substantivo “*okonomi yaki*”, que fai referencia a un prato típico da gastronomía xaponesa, está acompañado dun exemplo (Flath et al., 2016, p. 200):

okonomi yaki おこのみ やき ~ お好み 焼き → (co) /la/ Tortilla de estilo japonés con verduras, marisco y otros ingredientes, cocinada en una placa caliente y aliñada con salsa picante. | A Japanese-style

---

5 Sistema de escritura autóctono xaponés composto polos silabarios *hiragana* e *katakana*.

6 Ideogramas xaponeses de orixe chinesa.

pancake containing vegetables, seafood and other ingredients, cooked on a hot plate and served with spicy sauces. // Teníamos hambre y entramos en un restaurante especializado en *okonomi yaki*.

O termo “tanuki neiri”, de uso máis complexo, non inclúe ningunha explicación a maiores (Flath et al., 2016, p. 260):

tanuki neiri たぬき ねいり ~ 狸寝入り → (et) /el/ Fingimiento de que se duerme. | Pretending to be asleep.

A ausencia dunha nota aclaratoria neste termo é notoria, especialmente se temos en conta que, *a priori*, o significado de “tanuki neiri” é xenérico e non parece xustificar a presenza deste lema no dicionario. Neste caso sería necesario engadir que o termo “tanuki neiri” alude ao referente cultural “tanuki”, mamífero de aspecto similar ao mapache orixinario do leste asiático e que se menciona noutra entrada do mesmo dicionario.

Neste sentido, tamén é importante destacar que a información adicional e os exemplos presentan a mesma aparencia e que non hai ningún trazo formal que os diferencie entre si, alén do propio contido, como se pode constatar tras contrastar a devandita información nos lemas de “kanmi” e de “okonomi yaki”.

Do mesmo xeito, tampouco se inclúen na tradución os resaltes en letra grosa da definición orixinal. Así, na definición en español do termo “ohitashi” destácase en cursiva e letra grosa o referente “katsuobushi” («bonito desecado»), mentres que en inglés o termo aparece en letra redonda (Flath et al., 2016, p. 198):

ohitashi おひたし ~ お浸し → (co) /el/ Plato a base de verduras hervidas y aliñadas con soja y *katsuobushi*. | A dish consisting of boiled greens with a katsuobushi and soy dressing.

A tradución ao inglés das definicións tamén omite outra información de interese para os usuarios. O caso máis salientable é o do termo “ninja [ninjo]” (Flath et al., 2016, p. 190):

ninja [ninjo] にんじや [にんじょ] ~ 忍者 [忍女] → (hi/ar mar) /el, la/ Agente secreto, hombre [ninja] o mujer [ninjo], del Japón premoderno diestro en el sigilo y secreto de sus intervenciones; *ninja*. | A secret agent in premodern Japan skilled in stealth and secrecy; a ninja.

Malia que a definición proposta en inglés é correcta, esta non fai ningunha referencia ao desdobre “ninja/ninjo” que se presenta no lema. En consecuencia, a persoa non hispanofalante que consulte o significado deste referente cultural non recibirá a información necesaria para diferenciar ambos os dous termos, o que implica dous escenarios: 1) posibles imprecisións na tradución do xaponés cara o inglés dun texto onde apareza o termo “ninjo”, que

fai referencia de forma explícita a mulleres; e 2) imprecisións no discurso en xaponés da persoa non nativa nesta lingua que pretenda empregar o devandito termo e que podería non distinguir entre “ninja” e “ninjo”.

Por outra parte, algunhas entradas van acompañadas de imaxes que facilitan á súa comprensión. Se ben a inclusión de fotografías é un aspecto positivo, o carácter aleatorio co que se engaden fai que o usuario se pregunte con que criterio se seleccionan os termos que se ilustran. Neste sentido, dicionarios visuais como 英文日本絵とき 事典1: *A Look into Japan* (1987) e 英文日本絵とき 事典 2: *Living Japanese Style* (1991), pertencentes á colección xaponesa editada en inglés *Japan in your pocket*, resultan máis convenientes para a localización de referentes culturais xaponeses mediante o uso da imaxe, xa que os criterios de selección dos referentes aplícanse de forma consistente. Malia que esta colección non está dirixida especificamente aos usuarios hispanofalantes, ao carecer de definicións e basear a comprensión dos termos na imaxe –que adquire un papel central–, resulta tamén unha ferramenta de gran utilidade no eido da tradutoloxía.

Se ben estas imprecisións repercuten na experiencia dos usuarios, as eivas presentes no dicionario están, na súa maioría, relacionadas coa tradución das definicións ao inglés e, polo tanto, a obra cumpre perfectamente a súa función no contexto hispanofalante. Malia non ofrecer pautas de tradución propiamente ditas (p. ex.: é habitual domesticar ou estranxeirizar o termo que se está consultando?), *Sakura. Diccionario de cultura japonesa* aporta toda a información necesaria en lingua española para que tradutoras e tradutores poidan tomar as súas propias decisións en función do texto co que traballan. En conclusión, trátase dunha obra necesaria nos eidos da niponoloxía e, especialmente, da tradutoloxía en español que resulta esencial polo seu carácter innovador, a súa diversidade temática, a precisión léxica das súas definicións e, en definitiva, a súa fiabilidade.

Referencias bibliográficas

- AL-HASSAN, A. 2013. «The Importance of Culture in Translation: Should Culture be Translated?». En *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*, n.º 2, p. 96-100.
- ANÓNIMO 1987. 英文日本絵とき 事典 1: *A Look into Japan*. Serie: Japan in your pocket. Toquio: Book Nippan/JTB Publishing, 1987.
- 1991. 英文日本絵とき 事典2: *Living Japanese Style*. Serie: Japan in your pocket. Toquio: Book Nippan/JTB Publishing, 1991.
- 2019. *Panorámica de la edición española de libros 2018. Análisis sectorial del libro*. Madrid: Ministerio de Cultura e Deporte, 2019.
- FLATH, J.; ORENGA, A.; RUBIO, C. & UEDA, H. 2016. *Sakura. Diccionario de cultura japonesa*. Gijón: Satori, 2016.
- PYM, A. 1999. «Introduction: Translators, Intercultures, and Hispanic Frontier Society». En *Negotiating the Frontier: Translators and Intercultures in Hispanic History*. Manchester: St. Jerome Publishing. Disponible en <http://usuarios.tinet.cat/apym/on-line/intercultures/studies/frontiersociety.html>.

QUINTAIROS-SOLIÑO, A. 2017. *Superar la traducción puente: análisis y traducción de los referentes culturales japoneses en Malice: A Mystery de K. Higashino (1996), traducida al inglés por A. O. Smith (2014)* [Trabajo de Fin de Grao]. Universidade de Vigo.